

ISMERTETÉSEK.

Löffler, Karl: *Einführung in die Katalogkunde*. Leipzig, 1935. Hiersemann, [6] 142 [2] l. 8°.

A szerző már az előszóban hangsúlyozza, hogy művét nemcsak a szakemberek, hanem a nagyközönség számára is írta. Nem a katalógizálás szabályait akarja szárazon felsorolni, hanem áttekintést akar adni a különféle katalógusokról és azok történeti fejlődéséről; ez az áttekintés hasznos a szakember számára is, de talán még hasznosabb a könyvtárt használó közönség számára, mert megismerteti vele azokat a különféle elgondolásokat és gyakorlati szempontokat, amelyek a manapság használatos katalógusfajták kialakulására vezettek. Ezeknek ismeretében a laikus is otthonosabban fog mozogni a könyvtárban és több eredménnyel fogja a katalógusokat használni.

A bevezetésben a könyvtárhasználó közönség előforduló kívánságaiból kiindulva ismerteti meg a betűrendes és a szakkatalógus céljával és alapvető különbségeivel. Ezután a katalógus szót magyarázza és rámutat a könyvtári katalógus és a bibliográfia közötti alaki és tárgyi különbségekre: a bibliográfia bizonyos tudományágak, tárgykörök, korok, országok, nyelvek, stb. szerint sorol fel könyveket, különlenyomatokat, sőt külön meg sem jelent folyóiratcikkeket is, minden tekintet nélkül arra, hogy azokból hol található példányok. A katalógus ezzel szemben egy bizonyos gyűjteményben meglévő műveket sorol fel és arra a kérdésre válaszol, hogy valamely mű megvan-e az illető könyvtárban, illetve, hogy bizonyos tudományszakra, vagy kérdésre vonatkozólag mely művek találhatóak az illető gyűjteményben. A bibliográfiával szemben a katalógus sohasem tartalmaz megjegyzéseket az egyes művek tudományos értékére vonatkozólag.

Ezek után rátér a katalógus történetére. A mai életből vett példákkal is illusztrálja, hogy nem minden könyvtárnak volt szükségképpen katalógusa is, mert hiszen ma is van sok magánembernek, tudósoknak meglehetősen nagy könyvtára és katalógus nélkül is eligazodik benne; igaz ugyan, hogy a könyveknek tartalmuk szerint, illetve a szerzők neve szerint való csoportosításával könnyíti meg egy-egy mű megtalálását. Más azonban az eset, ha ebben a könyvtömegben

idegen embernek kell eligazodnia. Ekkor már katalógusra van szükség. Így volt ez a történelem folyamán is: az egyes nagyobb könyvtárakban csak akkor készültek katalógusok, amikor a könyvek tömege azt az eligazodáshoz már szükségessé tette. — A szerző ismerteti az alexandriai könyvtárnak Kallimachos által készített katalógusát, az első katalógust, amelyről, bár nem maradt ránk, pontosabb ismereteink vannak, majd a legrégebbi ránkmaradt katalógust, a sankt-galleni kolostorét, a IX. századból, amely a könyveket 25 csoportban, tárgyak szerint sorolja fel és kötetszámukat is jelzi. Ez első sorban helyrajzi katalógus, amely a könyvállomány meglétének ellenőrzésére szolgált. A valamivel későbbi hasonló katalógusok ugyanilyen elrendezés mellett már a művek helyrajzi jelzetét is feltüntetik. Az erfurti karthauzi kolostor XV. századi katalógusa ugyanilyen elrendezés mellett külön betűrendes jegyzéket is tartalmaz, amely a szerzők neveit és a tárgyi címszavakat is felsorolja. — Mindezek a katalógusok nagyon eltérnek egy és ugyanazon mű leírásában, aminek az a magyarázata, hogy akkoriban nem volt a könyveknek címlapjuk. A könyvnyomtatás korában azután már lassanként címlappal is ellátták a könyveket, amely a katalógus leírásának alapjául szolgált. A címlap azonban mindig hosszabbá váló szövegével új problémát vetett fel: mit kell a hosszú címből felvenni és mit lehet elhagyni? Bár ez a probléma elég korán felvetődött, mégis igen hosszú idő kellett hozzá, hogy a címfelvételre vonatkozólag határozott szabályok alakuljanak ki; ekkoriban ébredtek csak a betűrendes katalógus szükségességének tudatára is; eleinte ez is tartalmazott mindenféle életrajzi adatokat és értéktételeket, ami természetesen mind csak az áttekinthetőség rovására ment. Hogy mit kell a könyv címlapjáról a katalógusba felvenni és mit nem, tehát melyek azok az adatok, amelyeknek alapján a könyv kétségtelen biztonsággal azonosítható, csak a XIX. század elején alakult ki véglegesen. Ekkor lép az eddigi címmásolat helyébe a címfelvétel. Ebben természetesen az egyes könyvtárak különféle szabályokat követtek, hosszú ideig ezeket is csak szóhagyomány alapján. Egy-egy könyvtár használhatóságának szempontjából nem is az volt a fontos, hogy ugyanazokat a szabályokat kövesse a címfelvételnél, mint a többiek, hanem inkább az, hogy önmagához maradjon következetes. Azok a törekvések, amelyek egy ország könyvtárainak egységes rendszer szerint való munkáját akarják a különböző könyvtárakban megforduló közönség érdekében megvalósítani, csak újabb keletűek.

A címfelvétel módja és a címeknek a katalógusba való beosztása a katalógus fajai szerint is különböző. Hogy hányféle katalógusa le-

gyen egy könyvtárnak, arra ma sincs szigorú szabály. A közönség szempontjából ma már szinte természetes, hogy minden könyvtárnak legalább két nagy katalógusa legyen: egy betűrendes, amelyben a könyvek szerzőjük neve vagy ilyennek hiányában címszavuk alapján található meg és egy szakkatalógus, amely a műveket tárgyak alapján foglalja rendszerbe. A könyvtárnak ezenkívül saját céljaira szükség van egyéb katalógusokra is, amelyekkel azonban a közönség nem jut érintkezésbe. Ezeken kívül gyakran van szükség egyes speciális katalógusokra is, például ősnymtatványok, kéziratok, zeneművek, stb. katalógusára. — A szerző ezek után áttér a közönség használatára szolgáló katalógusok részletesebb tárgyalására, ismertetve előbb a katalógusok külső formáit, a könyvalakot, majd a cédulakatalógus megoldásait, amelyek egyikénél a cédulák kisebb csoportonként könyvszerűen tömbalakba vannak egyesítve, másikánál fiókokban elhelyezve. Ezután még röviden kitér a raktározás rendszerére és megemlíti a szakok szerinti, valamint a numerus currensben való felállítását.

A betűrendes katalógus nevére vonatkozó néhány megjegyzés után a szerző meghatározza annak célját: belőle állapítható meg, hogy valamely szerzője és címe szerint ismert mű a könyvtárban megvan-e és hol található. Ennek a katalógusnak a címleírásai a mű címlapja alapján készülnek, de eközben tekintettel kell lenni a közönség tájékozottságának esetleges hiányosságára is, tehát utalásokat is kell alkalmazni. A címfelvétel szabályait a katalógus egységessége érdekében pontosan kell követni. Majd részletesebben szól a betűrendes katalógus címanyagának egyes elemeiről: a szerző nevééről, a keresztnevéről, közbevetőleg a porosz címfelvételi utasításról, az Umlautról, a neveknek a címlapon adott alakjuktól való eltéréséről, a családnevekről, kettős nevekről, a nemesi nevekről, ókori nevekről, kryptonymekről, pseudonymekről, ezeknek a felvételben való esetleges meghagyásáról (pl. VOLTAIRE), több szerző közös műveiről, a kiadó és átdolgozó szerepéről, a csoportos szerzőkről, egy szerző műveinek sorrendjéről, a tárgyi cím alatt való felvételtől, a tárgyi címben szereplő személynevekről, a tárgyi címszóról, annak megválasztásáról, a mondatcímeiről és végül az utalásokról, amelyeknek fontosságát nem győzi az előzőekben is eléggé hangsúlyozni.

A mű következő része a szakkatalógust tárgyalja. Ismerteti annak célját, kialakulását és a könyvtári gyakorlatnak az alapul vett filozófiai rendszertől való eltéréseit. Ezek az eltérések részben a gyűjtemény természetéből folynak, mint például hogy az egyes tudománysszakok sorrendje a katalógusban nem a filozófiai rendszert kö-

veti, hanem a könyveknek az egyes szakokban nagyobb, másokban kisebb mennyiségben való előfordulásából folyó és a filozófiai rendszertől eltérő elhelyezését, vagy például hogy a szakkatalógus az összes életrajzokat betűrendben sorolja fel és nem alkot azokon belül külön csoportokat hadvezérek, művészek, diplomaták, stb. szerint. Általában a szakkatalógusban fontosabb a célszerűség, mint a filozófiai rendszer merevségének követése. A szerző ezután sorban ismerteti SCHLEIERMACHER, HARTWIG, a berlini Staatsbibliothek szakrendszert, majd rátér a szakkatalógussal kapcsolatban felmerülő nehézségekre. Ezek közül a legnagyobb az, hogy a tudományok haladása következtében a szakrendszerek nagyon gyorsan elavulnak és egy-egy tudományszak felosztása sokszor erősen eltér a jelenben követett tudományos gyakorlattól. Például a relativitás elméletét a régibb rendszerek hol a mechanikába, hol a villamosságba, hol az optikába, hol még máshová tették, míg végre megtalálta a kellő helyét az elméleti fizikában. A közönséget nagyon zavarja az is, hogy az egyes könyvtárak szakrendszerei annyira eltérnek egymástól, hogy egy-egy modernebb fogalommal jelölt tárgykör a legkülönbözőbb helyekre kerül bennük. Például a statisztikát egyik rendszer a földrajzba, a másik a történetbe, a harmadik az államtudományba teszi, stb. A legnagyobb nehézség tehát az, hogy a szakkatalógusnak egyrészt következetes rendszert is kell követnie, másrészt alkalmazkodnia kell az újabb és újabb követelményekhez. Ezen a bajon többféle módon igyekeztek segíteni. Azt a kellemetlenséget, hogy a szakrendszeren történt bármiféle módosítás következtében a szakok szerint felállított könyvanyagot is át kellett rendezni, úgy szüntették meg, hogy függetlenítették a felállítás rendjét a szakrendszertől és ennek következtében a szakkatalógus megszűnt helyrajzi katalógus lenni. Ez az újítás azonban minden hibát nem szüntetett meg. Ezért igyekeztek újabb rendszerű szakkatalógusokat alkotni. Ezek közül a rendszerek közül említi a szerző TREBST analitikus katalógusát, amely tulajdonképpen nem tudományrendszer, hanem alaki normák rendszere. Az első ilyen norma a tudományforma, amelynek szempontjából a mű tárgyával foglalkozik, például hogy az illető kérdés történetét, jogát, bölcséletét, stb. tárgyalja-e. A második norma a kor, a harmadik a tér, a negyedik az irodalmi műfaj, amelybe a mű tartozik, stb. Az egész katalógus tagolása nem betű- vagy számjelekkel, hanem a cédulák közé a fiókokba tett vezérlapokkal történik, ami nehezíti a katalógus használatát. Nagy hibája az is, hogy az egyes tudományszakoknál nem lehet mindig ezeknek a normáknak az önkényesen meghatározott sorrendjét követni, mert a felosztás szempontjából célszerűbb és logiku-

sabb néha a sorrendben később következő szempont. Ezután ismerteti EPPELSHEJMER számkulcsos katalógusát, amely bármely szakrendszer megválasztását megengedi és csak az egyes szakokon belül szabályozza és teszi egyenlővé az alszakok beosztását. Az alszakokat számokkal jelzi, 1—99-ig. A rendszer hibája, hogy a földrajzi és történeti vonatkozásokat csak külön részben tudja kifejezni, tehát sok munka két helyen is szerepel benne. Másik nagy hibája, hogy mindent monográfiának vesz és ezen formai szempont alapján egybefoglal, ha valamely főszaknak nem egész tárgyát öleli fel és így nagyon sok heterogén mű kerül egy csoportba. Majd a decimális osztályozásra tér át a szerző és különösen a brüsszeli rendszert ismerteti részletesebben. Hibájául rója fel, hogy a felosztás nem az anyag természetéből folyik, hanem tisztán mechanikus. Hibáztatja azt is, hogy a további felosztás mindig csak tizes rendszerben történik, bár sokszor több egyenlő rangú alcsoportra volna szükség. A főcsoportok felosztását sem tartja a szerző logikusnak, továbbá kétségtelen aránytalanságokra mutat rá. Például a 4-es szakban a román, germán, latin, görög, stb. nyelvek külön-külön alosztályokban vannak, míg az összes szláv nyelvek a 49-es (egyéb nyelvek) alosztályba kerültek. Ezzel szemben elismeri, hogy ennek a rendszernek is vannak előnyei, főképp technikai természetű könyvtárakban, valamint bibliográfiák összeállításánál. Ismerteti még CUTTER nagy és kis ábécéből és számjelekből összeállított szakrendszerét és JAKOB SCHWARZ mnemotechnikai alapon összeállított komolytalan kísérletét, majd áttér a címszó-katalógusra (Schlagwortkatalog).

Ismerteti azokat a nehézségeket, amelyekkel a tudományosan nem képzett könyvtárlátogatónak a szakkatalógusban való keresés közben meg kell küzdenie, majd utal azokra az előnyökre, amelyek a címszó-katalógus rendszeréből folynak (egy kérdés egész irodalma egy helyen található). Meghatározza a címszó-katalógus lényegét: nem megjelvő rendszerből kiindulva sorozza be a könyvet a megfelelő helyre, hanem a könyvből indul ki, annak tartalmát minél kifejezőbb címszó alakjában igyekszik meghatározni, amelyet azután betűrendbe helyez. Ezek után történeti visszapillantást ad a szerző, amelynek folyamán bizonyítja, hogy az első használható címszó-katalógus nem amerikai, hanem német munka; SCHRETTINGER készítette ilyen alakban a müncheni Staatsbibliothek reálkatalógusát. A továbbiakban utal a szerző a címszó megválasztásának gyakori nehézségeire (lásd szinonímák) és hangsúlyozza a következetesség és szabályszerűség fontosságát ennél a katalógusfajtánál. Példákkal illusztrálja ezután, milyen gyakran kell a mű tartalmát kifejező olyan címszót alkotni, amely tel-

jesen különbözik a mű címéből kiemelhető bármely vezérszótól. Ezek után szól a címszókatalógus betűrendjéről, a címszó szűkebb vagy tágabb alakban való megválasztásáról, arról a követelményről, hogy lehetőleg konkrét fogalmat jelöljön, majd a címszó alakjáról, földrajzi és időbeli meghatározásokról, több fogalom esetén választandó címszóról, a címszavak rendezéséről. Végül még a katalógus várható jövőjére vonatkozó néhány megjegyzés után felemlíti annak gyenge oldalait: minthogy ez a katalógusfajta erősen függ a fogalmak nyelvi kifejezésmódjától, ennek következtében elkerülhetetlen bizonytalanságok fordulnak elő benne, mert hiszen a nyelvhasználat időben és térben változó. Sokszor igen nagy nehézségekbe ütközik a helyes címszó megválasztása is, különösen elméleti jellegű műveknél. Ilyen esetekben a szakkatalógus használata könnyebb volna. Nehézségeket okoz a különféle háborúk kellő helyre való beosztása, illetve címszavuknak helyes megválasztása is, mert hiszen ez a katalógus, ha következetes akar maradni önmagához, nem sorolhatja fel az egyes háborúkat időrendben, viszont nincs minden háborúnak olyan közismert neve, amely alatt mindenki keresné (például a világháború, harmincéves háború, stb.). Továbbá igen gyakran ott van a nehézség, hogy a közönség sokkal általánosabb címszó alatt keresi a megfelelő műveket, mint amilyenek alatt azok fel vannak véve. Végül összefoglalásul megállapítja a szerző, hogy mindenféle tárgyi katalógusnak megvannak a maga előnyei és hátrányai; a címszókatalógus előnye a többivel szemben abban van, hogy jobban megfelel a laikus közönség igényeinek és kevésbé fenyegeti az elavulás veszélye.

Ezután röviden kitér a szerző a könyvtári katalógusok kinyomtatásának kérdésére és fejtegetésében arra az eredményre jut, hogy értelmese csak az időszaki gyarapodások és speciális gyűjtemények, folyóiratok katalógusa kinyomtatásának van. Egy könyvtár egész állományának katalógusát csak akkor célszerű kinyomtatni, ha az a könyvtár az illető ország legnagyobb és leggazdagabb könyvtára; az ilyen katalógusokat viszont célszerű az illető ország más könyvtáiraiban előforduló művek jegyzékével is kiegészíteni (központi katalógusok). Végül függelékben ismerteti a szerző egy kisebbfajta magánkönyvtárnak az előadottak alapján való katalogizálását.

A szerző mindenben beváltotta az előszóban tett ígéreteit és igen sok részletproblémát is megvilágított művében. Érdeme még a könyved, élvezetes előadásmód, amely egész művén végigvonul és sokban járul hozzá a keltett jó benyomáshoz. A könyvet a KARL W. HIERSEMANN cég a tőle megszokott szolid, ízléses kiállításban adta ki.

GRONOVSKY IVÁN.